

Ірина Клименко, ОБРЯДОВІ МЕЛОДІЇ УКРАЇНЦІВ У КОНТЕКСТІ СЛОВ'ЯНО-БАЛТСЬКОГО РАНЬОТРАДИЦІЙНОГО МЕЛОМАСИВУ: ТИПОЛОГІЯ І ГЕОГРАФІЯ, Київ: Національна музична академія України ім. П.І. Чайковського 2020. Т. 1: Монографія, сс. 360; Т. 2: Атлас, сс.100 + CD.

Серед знакових подій минулого року в українському етномузикознавстві належить відзначити вихід у світ давно очікуваної монографії *Обрядові мелодії українців у контексті слов'яно-балтського ранньотрадиційного меломасиву: типологія і географія* відомої в Україні та зарубіжжі дослідниці народної музики Ірини Клименко, докторки мистецтвознавства, професорки, завідувачки Проблемної науково-дослідної лабораторії етномузикології Національної музичної академії України. Книга стала підсумком її багаторічної народномузичної польової, транскрипційної та аналітичної праці.

Проблема ареального функціонування пісенних типів цікавила дослідників різних поколінь. Ще К. Квітка у 1930-1940-х роках писав про необхідність географічного вивчення обрядового мелосу слов'ян¹. Окремі аспекти цієї проблеми розглядали у своїх працях етномузикологи і пізніших поколінь: В. Гошовський, А. Чекановська, А. Ельшекова, І. Земцовський, Г. Кутирова-Чубаля² та інші. Однак саме у монографії І. Клименко, присвяченій одному із засадничих пластів української традиційної культури – пісням, приуроченим до родинних свят (весілля та народження), календарних (зимового, весняного, літнього) і сезонно-трудова (жнивного) циклів, ця проблема отримала всебічне висвітлення.

¹ К. Квітка, *Об областях распространения некоторых типов белорусских календарных и свадебных песен*, [в:] *Белорусские народные песни*, Москва, Ленинград 1941, с. 123-131; К. Квітка, *Об историческом значении календарных песен*, [в:] К.Квітка, *Избранные труды: в 2 т.*, Москва 1971, т. 1, с. 73-99 та інші.

² В. Гошовський, *Етногенетичні аспекти мелогеографії*, [в:] *Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті І. Панькевича*, Ужгород 1992, с. 318-320; А. Czekanowska, *Ludowe melodie wąskiego zakresu w krajach słowiańskich. Przegląd dokumentacji źródłowych, próba klasyfikacji metodą taksonomii wrocławskiej*, Kraków 1972; А. Эльшекова, *Об изучении ранних форм славянской народной музыки*, [в:] *Славянский музыкальный фольклор: Статьи и материалы*, Москва, 1972, с. 114-125; И. Земцовский, *К изучению музыкальных связей в славянском обрядовом фольклоре*, [в:] *Русский фольклор*, вып. 11, Ленинград 1968, с. 126-139. Г. Кутырѳва-Чубаля, *Музыкально-диалектологический атлас белорусской песни*, Минск 2019.

Маючи неабиякий польовий і дослідницький досвід Ірина Клименко доволі швидко спостерегла, що більшість ареалів поширення пісенних типів не закінчуються на українських землях. Відтак була визначена територія дослідження, яка включила як українські етнічні землі, так і терени Білорусі, східні воєводства Польщі (до Вісли), регіони південної Литви (Дзукію, Сувалькію) та прилеглі до України райони Росії на відтинку Брянськ – Вороніж.

Вражає база, на якій зроблена робота: це майже 62 тисячі мелодій (т. 1, с. 22), з яких близько 30 тисяч – це ті, які супроводжують обряди календарного та сезонного землеробського року і ще стільки ж – сімейного циклу. Серед матеріалів – близько 8 тисяч мелодій Ірина Клименко збирала у власних польових експедиціях, інші – віднайшла в архівах різних установ і приватних осіб.

Дослідження складається з двох томів: теоретичного (том 1: *Монографія*), мелогеографічних карт і таблиць (том 2: *Атлас*) та CD.

При подачі об'ємного матеріалу велике значення має продуманість його викладу. Із цим дослідниця успішно впоралася. Монографія чітко структурована та складається з 16 розділів, поділених на підрозділи, пункти та параграфи. Розділи логічно групуються у сім блоків. Кращій орієнтації допомагають короткі анотації на початку кожного розділу. Наприкінці ж розділів авторка пропонує план подальшої праці. Завершують роботу висновки та бібліографія (понад 700 позицій).

Перший блок (1 розділ) – ввідний, у ньому Клименко подала загальні відомості про обставини та виконавців обрядового співу. У другому, методологічно-інструментальному (2 – 4 розділи), вчена ознайомила із проблемами польової роботи, методикою збору матеріалу, його опрацюванням і презентацією, представила здобутки структурно-типологічної етномузикології та проаналізувала прийоми моделювання і подальшого кодування пісенних форм.

Наступний, третій блок монографії об'єднав п'ятий і шостий розділи. У цій базово-теоретичній частині дослідження авторка представила засади мелоаналітичної роботи. У розділах фахово прокоментовано структурні основи обрядового мелосу слов'яно-балтської території.

Дещо перекликається з першим сьомий розділ праці, який представляє четвертий блок монографії. Тут пані Ірина подала етнографічно-функційну характеристику календарного та родинного жанрових циклів, визначила специфіку формування кожного обрядового блоку згідно з його етнографічним контекстом.

Особливої уваги заслуговує наступний, п'ятий блок (8–12 розділи), присвячений мелотипологічній характеристиці обрядових мелодій. Тут якнайкраще видно велику працю Клименко. Блок відкриває аналіз пісень весільного обрядового циклу. Весільні мелодії покривають усю окреслену для дослідження територію, тож і є якнайкращим матеріалом для простеження міжетнічних зв'язків. Не менш ґрунтовно проаналізовано твори зимового, весняного та літнього обрядових циклів.

Шостий блок, *Ареалогія* (розділи 13, 14), представляє макроареальні характеристики базових обрядових весільних і календарних мелодій. Авторка вийшла на несподівані висновки про те, що значна частина обрядових пісенних типів обстежуваної території виявилась інтеретнічною, тобто їх ареали не обмежуються українськими теренами, а активно «живуть» на сусідніх землях поляків, білорусів і навіть сягають території литовців. Дослідниця виокремила ключові пісенні форми різних жанрів та їхні ареали побутування, а також прокоментувала ареально-типологічні спільності на прикладі різних ритмовіршових моделей і показала специфіку їх поширення у різних регіонах України та зарубіжжя.

У підсумкових розділах (15, 16) пані Клименко, здійснивши системне картографування українських і білоруських обрядових наспівів, взялася до сумарного окреслення слов'яно-балтської ареалогії. Використовуючи методи «музичної археології» (вислів Ф. Колесси), вчена встановила морфологічну й ареальну спільність багатьох традиційних обрядових мелодій українців і білорусів, поляків, литовців та, частково – росіян. Виявлені авторкою понад 400 моноетнічних і поліетнічних макроареалів свідчать про спільність морфології пісень давнього походження на значній території, означеній авторкою як «слов'яно-балтський ранньотрадиційний меломасив».

Безумовної похвали заслуговує другий том монографії, який складають таблиці та атлас. Ним, як наголошує авторка, можна користуватися автономно. Належить підкреслити, що подібної праці досі не мала не лише українська, а й європейська етномузикологія. Усі карти супроводять аналітичні легенди. У таблицях представлено різні відомості, які унаочнюють теоретичний матеріал.

У долучений до книги CD авторка помістила карти, які не увійшли до «паперового» атласу (разом їх 132), а також проєкт електронної бази даних *Ресстр обрядових мелодій українців та сусідніх етносів*, укладений у форматі таблиці Excel.

Втім, попри вельми захоплююче враження від роботи, як і будь-яке новаторське дослідження, праця Клименко спонукає до різних міркувань. Так, вчена слушно зазначила, що саме К. Квітка був першим, хто підняв питання ареального функціонування пісенних типів, однак не згадала про його попередників. Чи не першим у цьому списку був Д. Зубрицький, який ще 1823 року у статті *O śpiewach ludu polskiego*, опублікованій у календарі „Pielgrzym Lwowski”, хоч і дуже загально, та все ж зазначав, що „Pieśni ludu Galicyjskiego... względnie na charakter i znamiona, które ie rozróżniaią, na trzy porządki podzielić można: ruski, polski i goralski, a te znowu na rozliczne rozkładaia się podziały, gdyż każda prawie okolica, ledwie nie każda wieś, ma swe właściwe ulubione tańce i śpiewki”³. Ще 1906 року на це вказував і С. Людкевич: «Я завважив, що сливе кожний повіт, навіть не раз околиця, одна група сіл, або й одно село виявляє свою більше або менше виразну, окрему фізіономію пісень»⁴.

³ D.J. Zubrycki, *O śpiewach ludu polskiego*, „Pielgrzym Lwowski”, Lwów 1823, s. 49.

⁴ С. Людкевич, *Передмова*, [в:] *Галицько-руські народні мельодії зібрані на фонограф Й. Роздольським, списав і зредагував С. Людкевич*, у 2 ч., Львів 1906, ч. 1, с. XVI.

Ірина Клименко інколи грішить тим, що ілюструючи свої роздуми, подає приклади головно з Полісся та суміжних регіонів (що, звісно, логічно з огляду на спеціальне зацікавлення вченої саме цією територією), натомість музична традиція західноукраїнського регіону береться нею до уваги значно менше. Наприклад, у описах зимової обрядовості та окресленні її поширення в Україні (т. 1, с. 89) про Галичину, де вона особливо розвинута, не сказано нічого.

І насамкінець. Варто би спорядити монографію покажчиками: іменним, населених пунктів, жанрів тощо, які допоможуть орієнтуватися у надінформативній праці Ірини Клименко. Можна, скажімо, доповнити дослідження окремим томом *Покажчики*.

Отож, хочу ще раз зазначити, що монографія пані Клименко є першим подібним дослідженням в Україні та зарубіжжі. У ній авторка, узагальнивши власні здобутки і напрацювання своїх колег, представила мелотипологічну та мелогеографічну спільність традицій сусідніх етносів – українців, поляків, білорусів, південної гілки литовців і накреслила подальші напрямки для продовження досліджень її послідовниками-мелогеографами. Дослідження Ірини Клименко має стати тією базовою працею, яку будуть доповнювати новими відомостями, як сама вчена, так і її наступники.

Ірина Довгалюк

Львівський національний університет імені Івана Франка